

УЧАСТЬ ДВОРЯН В ОРГАНАХ ДЕРЖАВНОГО І МІСЦЕВОГО УПРАВЛІННЯ (НА МАТЕРІАЛАХ КАТЕРИНОСЛАВСЬКОЇ І ХЕРСОНСЬКОЇ ГУБЕРНІЙ)

Проаналізовано участь дворянства південноукраїнських губерній (Катеринославської і Херсонської) у діяльності державних та місцевих органів управління.

The nobility's participation of the South-Ukrainian provinces (Ekaterinoslavskaya and Chersonskaya) is analyzed in the state and local government activity.

Питання участі дворянства Російської імперії у органах влади різних рівнів відноситься до досить розроблених в історичній літературі. Це роботи Є. Загоровського [8], М. Єрошкина [7], С. Троїцького [14], Т. Архіпової [2], В. Шандри [17, 18] та інших істориків, автори яких чітко визначили принципи взаємовідносин між владою і дворянством, дослідили різні аспекти дворянської військової та цивільної служби. Однак в цьому контексті досі залишилися невизначеними питання щодо місця і ролі дворянства південноукраїнських губерній в системі державного управління. Останнім часом дослідження окремих питань цієї проблематики знайшли свій відбиток на сторінках дисертаційних досліджень В. Дмитрієва [6], І. Савченко [12], які в контексті аналізу адміністративно-територіального устрою Південної України торкалися питань участі дворянства в управлінні краєм. На прикладі дворянської верстви Катеринославської і Херсонської губерній, автор намагається з'ясувати регіональні особливості щодо участі дворянства в діяльності державних і місцевих органів влади.

Нагадаємо, що в 1764 р. управління українськими землями було передано Малоросійській колегії на чолі з президентом генералом П. Румянцевим. Територія України була поділена на дві губернії Слобідську й Новоросійську. Протягом наступного періоду царський уряд поступово ліквідує практично всі загальноукраїнські установи, наближаючи систему управління на цих землях до загальноімперських стандартів. 1765 р. було закрито військові (генеральні) канцелярії та суд; 1781 р. – скасовано адміністративно-територіальний поділ українських земель на полки; з 1782 р. на ці землі поширено загальноросійські "Установи про губернії"; 1786 р. ліквідовано Малоросійську колегію [7, с. 147].

Запровадження загальноімперського адміністративно-територіального устрою на землях Південної України у другій половині XVIII ст. стало важливим етапом у житті регіону. Віддаленість південноукраїнських земель від імперських центрів, їх стратегічне значення, місцеві закони та звичаї, специфічні риси соціального складу населення регіону сприяли появі та збереженню протягом певного часу особливих рис в адміністративному облаштуванні та управлінні краю. Регіональне дворянство, формування якого відбувалося практично паралельно зі становленням управлінської структури, брало найактивнішу участь у формуванні органів місцевої влади та власних корпоративних установ.

Катеринославська та Херсонська губернії входили до складу однієї територіальної одиниці – Новоросійського краю, мали єдину систему державного управління – генерал-губернаторство. Тому ми спочатку розглянемо загальні риси управлінської системи регіону, а потім з'ясуємо їх особливості.

Головною рисою, яка була притаманна адміністративному устрою Новоросійської губернії, – це напіввійськовий характер, який зберігався весь час існування губернії [9, арк. 1]. З 1764 р. вища адміністративна влада у регіоні належала Головному Командирові. Він мав помічників та канцелярію, яка поділялася на два департаменти – військовий та цивільний (земський) [12]. В

руках головного командира була зосереджена вся повнота влади – судові питання, дипломатичні стосунки, залюднення краю, командування військовими частинами.

Спочатку на цій посаді був О. Мельгунов, а з вересня 1765 р. по грудень 1766 р. – генерал-майор Я. фон Бранут, з січня по липень 1767 року – М. Леонтьев [9, арк. 1]. З липня 1767 р. по 1774 р. посаду Головного Командира Новоросійської губернії обіймав Київський військовий губернатор генерал-аншеф Ф. Воейков. Для здійснення управління південним краєм при ньому діяла Новоросійська експедиція, до складу якої входили цивільний губернатор, комендант фортеці Св. Єлизавети, штаб-офіцери місцевих полків, командир "розкольнічих" поселень. Наприклад, у 1766 р. це були прем'єр-майор Жовтого полку Плавницький, капітан того ж полку Дубровський, секунд-майор Чорного полку – Булацель, бригадир Чертков [9, арк. 2–2 зв.], іншими словами 100 відсотків складу управлінців становили дворяни, які несли військову службу.

Структура і функції органів регіонального управління визначалися завданнями, які уряд намагався вирішити зі створенням Новоросійської губернії: укріплення кордонів Російської імперії на півдні та протидія запорожцям. Однак новий апарат не був пристосований для вирішення широкого кола питань, які виникли у зв'язку з активізацією зовнішньої та внутрішньополітичної діяльності російського уряду на Півдні України наприкінці 60-х – на початку 70-х рр. XVIII ст. У зв'язку з цим виникла потреба в реформуванні губернських установ. 1765 р. Новоросійська губернія була поділена на провінції на чолі з воеводами та провінційними канцеляріями. За указом від 3 липня 1774 р. посаду головного командира було ліквідовано, а Г. Потьомкіна призначено генерал-губернатором Новоросійської губернії, а згодом генерал-губернатором Азовської губернії. Таким чином, упродовж 1774–1775 рр. управління південноукраїнським регіоном було виокремлено і передано в руки генерал-губернатора, якому підпорядковувалися поселені військові формування.

Загальна адміністрація на місцях продовжувала поєднувати в своїй діяльності різні за спрямуванням управлінські функції. На 1775 р. губернська канцелярія існувала лише в Новоросійській губернії. Згідно зі штатним розписом у канцелярії Новоросійської губернії передбачалося 85 посад з відповідним жалуванням у грошовому та земельному еквіваленті [10, с. 266–267]. Наприклад, у канцелярії мало бути 2 секретаря, яким виплачували по 200 крб. та одноразово виділяли землю в розмірі 120 дес.

У документі було чітко розписано приблизний штат управлінців губернії, чини, порядок призначення на посади, які мали обіймати виключно особи, що мали класні чини, а це – особисті або спадкові дворяни. Як один з важливих елементів ланки адміністративного управління губерніями розглядалась посада предводителя дворянства.

За даними С. Троїцького [14, с. 249], у другій половині XVIII ст. серед чиновників вищих рангів (I–V класи) було 87% дворян, VI–VIII класів – 76,5% дворян, IX–XIV класів – 34% дворян. На жаль, С. Троїцький не дає

більш докладної диференціації чиновників по рангах. Аналіз архівних матеріалів та опублікованих джерел переконливо свідчить, що в усіх ланках губернської адміністрації панували дворяни, від 100% (губернатори) до 66,6% (прокурори) [4, с. 11–13].

Реформа губернського управління 1775 р. посилила позиції дворянства у місцевому управлінні, сприяла створенню та укріпленню регіонального апарату чиновників. Практично всі посади обіймали дворяни: 2/3 обиралися дворянами, решта – призначалися губернським керівництвом з місцевого дворянства. В повітах дворяни обирали голову повітового дворянства – предводителя, голову поліції – земського справника, голову станового суду – повітового суддю, засідателів повітового суду. На початковому етапі колонізації новоросійських земель відчувалася гостра потреба в кваліфікованих кадрах управлінців майже всіх рівнів, тому більшість посад у адміністрації посідали або офіцери полків, що були розташовані на південноукраїнських землях, або дворяни-чиновники з центральних губерній імперії, які були переведені сюди на службу. Серед відомих діячів краю, які брали безпосередню участь у створенні та роботі місцевих органів управління, були генерал-поручики граф М. Румянцев, Х. Гейкін, О. Левашев; Г. Бібіков, М. Рахманов, М. Висоцький, І. Дунін, Г. Шевич, П. Аршеневський та інші.

Становлення органів державного та місцевого управління у південноукраїнських губерніях впродовж перших десятиріч XIX ст. відбувалося в руслі загальноімперських тенденцій уніфікації управління. Практично всі відмінності в управлінських структурах Катеринославської та Херсонської губерній були ліквідовані. Відтепер адміністративна влада в регіоні здійснювалася на загальних принципах: з 1802 р. управління південноукраїнськими землями було передано військовому губернатору.

Спочатку місцем перебування військового губернатора Новоросійського краю був Миколаїв, пізніше – Херсон. Повна назва посади губернатора була такою: Херсонський (Миколаївський) військовий губернатор і управляючий цивільною частиною Катеринославської, Миколаївської (Херсонської) і Таврійської губерній. Першим військовим губернатором став генерал-лейтенант С. Беклешев, його наступниками на цій посаді були генерал Розенберг, генерал-лейтенант герцог А. Рішельє і генерал від інфантерії А. Лонжерон.

22 квітня 1804 р. Олександром I було видано спеціальний указ про призначення на цивільні посади в Сибірських, Новоросійських, Астраханських губерніях та Грузії, в якому зазначалося, що в зв'язку з нестачею чиновників статських звань та іншими "місцевими негараздами", під час призначення на посаду в названих губерніях враховувати не клас чиновника, а "діяти на розсуд керівництва краю та здібностей пошукача".

5 березня 1805 р. вийшов черговий указ Олександра I стосовно порядку призначення земських справників у деяких губерніях Російської імперії, в тому числі й у Катеринославській, Херсонській, Таврійській. Поряд з обранням від дворян справників, Сенат мав право за поданням Міністерства внутрішніх справ призначати чиновників з дворян, які не мали потрібних класних чинів, на ці посади. Це означало, що майже всі управлінські кадри на губернському та повітовому рівнях формувалися з дворян: або дворянина обирали на посаду, або дворяни працювали за призначенням уряду.

Важливим кроком у організації державної служби стали кодифікація відповідного законодавства і підготовка "Зводу законів про службу цивільну", який увійшов до 3-го тому "Зводу законів Російської імперії". Особи, які за законом мали право на службу в державному

апараті, поділялися на три розряди: 1) особи з вищою освітою, 2) особи з середньою освітою, 3) особи, які не мали ні середньої, ні вищої освіти. При цьому підкреслювалось, що по всіх відомствах цивільної служби чиновники "призначаються не інакше, ніж відповідно до чину кожного" [2, с. 105–106]. Це означає, що в першій половині XIX ст. стало проявлятися гіпертрофоване ставлення до чину, який став найважливішою стовпою цінності, що була санкціонована верховною владою, показником соціального становища його носія в суспільстві.

Збільшення кількості спадкових дворян в системі управління стало результатом не лише обмежувальних законодавчих актів уряду 20–30-х рр. XIX ст. по відношенню до вихідців з інших станів, а також і кризи дворянського господарства, що примушувало дворянських синів шукати більш вигідну та перспективну службу в лавах губернської бюрократії.

У 1822 р. з метою нівеляції відмінностей південноукраїнських губерній та їх скорішої інтеграції до складу Російської імперії, було утворено Новоросійське і Бессарабське генерал-губернаторство. На чолі цієї адміністративно-територіальної та політичної одиниці, до складу якої входили Херсонська, Катеринославська, Таврійська губернії та Бессарабська область, був генерал-губернатор, з одноособовою формою правління, який мав при собі канцелярію та чиновників з особливих доручень [17, с. 39].

Серед чиновників канцелярії генерал-губернатора були П. Вігель (літератор, мемуарист, служив чиновником у міністерствах внутрішніх та іноземних справ і фінансів, з 1824 р. – бессарабський віце-губернатор, а у 1826–1828 рр. – градоначальник Керчі); О. Льовшин (літератор, випускник Харківського університету, автор чисельних історико-етнографічних творів, градоначальник Одеси у 1831–1837 рр.); І. Стемповський (археолог, ад'ютант і секретар у герцога Рішельє, один із засновників Одеського археологічного та Керченського історико-археологічного музеїв) [13, с. 379]. У 1824–1826 рр. посаду чиновника з особливих доручень обійняв С. Капніст – син відомого українського автономіста, письменника В. Капніста.

Історик А. Скальковський, який у 1828 р. розпочав службу в канцелярії колезьким секретарем, в 1835 р. здобув особисте дворянство і 1841 р. був призначений на посаду чиновника з особливих доручень [18, с. 53]. 1840 р. на службу до канцелярії прийшов барон О. Ніколаї – пізніше попечитель Київського навчального округу і міністр народної освіти.

Аналіз списку особового складу вищих посадовців канцелярії Новоросійського і Бессарабського генерал-губернаторства за 1823–1874 рр., загальна кількість яких за цей час складала 43 особи, дає нам певні уявлення про походження та освіту чиновників. Повна інформація є про 23 особи, що складає більше половини складу канцелярії. Лише 2 особи (8%) походили не з привілейованої верстви – з купців і священників. Решта – представники дворянства – 12 осіб (52%) зі спадкових дворян, 5 (22%) – з військовослужбовців, 3 (13%) – з чиновників. Щодо освіти вищих посадовців канцелярії, то більшість з них – 12 осіб мали університетську освіту, 5 – закінчили училища або ліцеї, 4 – гімназії, 3 – духовні училища або семінарії, 1 – кадетський корпус [17, с. 50–53].

Своєрідність розвитку Новоросійського краю визначала дещо відмінний від загальноросійського характер управління краєм. Тут було менше тієї рутини, що панувала в багатьох внутрішніх губерніях імперії. Саме життя вимагало від адміністрації постановки й розв'язання безлічі нових завдань. Оскільки саме на причорноморські портові міста з їх торговими експортно-

імпортними можливостями була звернена особлива увага уряду, він іде на експеримент і розробляє нову систему управління краєм. З-під влади губернаторів були вилучені кілька портових міст, що мали перспективи швидкого економічного розвитку [6, с. 133]. В указі від 8 жовтня 1802 р. зазначалося, що портовим містам Одесі й Феодосії надаються привілеї для розвитку торгівлі й призначені особливі попечителі – градоначальники.

З початку XIX ст. і до 1917 р. на території Російської імперії існувало 15 градоначальств, з яких 7 знаходились на Півдні України. Більшість градоначальників південноукраїнських міст були військовослужбовцями, брали участь у військових кампаніях кінця XVIII – початку XX ст. Однак серед градоначальників були й відомі вчені, дослідники. Так, з матеріалів російського біографічного словника ми дізнаємося, що Феодосійський градоначальник С. Броневський був автором твору "Географічні та історичні відомості про Кавказ". Його стараннями у Феодосії був відкритий музей старожитностей. Одеський градоначальник О. Левшин написав дві історико-етнографічні праці – "Історичний та статистичний опис уральських козаків" (1823 р.), "Опис киргиз-козачих або киргиз-кайсацьких орд і степів" (1832 р.).

Серед градоначальників південноукраїнських міст були люди з передовими для свого часу поглядами. Так, наприклад, С. Тучков, у майбутньому Ізмаїльський градоначальник, був особисто знайомий з О. Радищевим. Разом з ним входив у 1790 р. до "Товариства друзів словесних наук" [16, с. 1168]; Керч-Єнікальський і Одеський градоначальник П. Антонович у студентські роки був причетний до Сунгуровського таємного товариства [1, с. 228]; градоначальники С. Тучков, С. Броневський, О. Казначеев були особисто знайомі з поетом О. Пушкіним.

Штат канцелярії градоначальств, переважно більшість в якому займали дворяни-чиновники, протягом історії свого існування неодноразово змінювався. Так, штат канцелярії Керч-Єнікальського градоначальства у 1827 р. складався з 4 осіб, а в 1885 р. – з 11; в Одесі в 1821 р. до складу канцелярії входило 3 особи, а в 1881 р. – 24 [5, с. 86].

Таким чином, штат чиновників державних органів управління південноукраїнських губерній комплектувався майже виключно з представників дворянської верстви, які мали відповідну освіту та класні чини. Їх зусилля та віддана праця сприяли економічному, освітньому і культурному розвитку регіону.

Тепер розглянемо, як складалася ситуація з участю дворян в управлінських структурах безпосередньо на губернському рівні. Катеринославська губернія посідала в цьому плані особливе місце. В жодній губернії імперії ми не бачили настільки штучного поєднання території. До її складу входили Таганрогське градоначальство, іноземні колонії, Азовське козацьке військо, колишні військові поселення, Луганський гірничий округ. Відносно управління важко було назвати цю губернію єдиним цілим. Усі складові губернії не повністю підпорядковувалися губернській владі. Це призводило до певних труднощів в організації управління на цих землях.

Зі створенням органів управління перед губернами постала проблема кадрів. Питання досить болюче, якщо взяти до уваги, що цивільних чиновників в регіоні не вистачало навіть для губернських установ [6, с. 169]. Своєрідним виходом зі складної ситуації стало призначення до повітових установ офіцерів з поселених полків. Так, вже наприкінці зими 1776 р. Г. Потьомкін звернувся до Сенату з клопотанням про звільнення деяких офіцерів з військової служби та призначення їх на управлінські посади. Пізніше Г. Потьомкін видав розпорядження про формування чиновницького складу з

офіцерів місцевих військових формувань. Джерелом поповнення чиновництва стало також козацтво – частина чиновників була з місцевої старшини.

З 1794 р. особливу роль в управлінні краєм став відігравати генерал-майор Й. Хорват, колишнього Воронежського губернатора і син засновника Нової Сербії – І. Хорвата. Хорват вважався "першоприсутнім" у всіх адміністративних частинах краю, при цьому був головним начальником Катеринославського та Чорноморського козацьких військ [8, с. 18]. Правитель Вознесенської губернії князь Оболенський і Таврійської області – Жигулін – знаходились у нього в підпорядкуванні. Після офіційного приєднання у 1791 р. до Новоросії Очаківської землі, або Ханської України, на правителя Катеринославської губернії покладалося серед інших завдання щодо облаштування нових земель.

Важливим етапом у розвитку регіону стало встановлення в краї постійного місцевого управління. Хоча тут не обходилося без труднощів. Справа в тому, що на Півдні України більшість землевласників не сплачували податки у зв'язку з десятирічною пільгою, й тому проблема з фінансовим забезпеченням діяльності органів управління стояла гостро. При цьому російський уряд суттєво обмежував видання грошової підтримки управлінським установам краю.

За період з 1797 по 1858 роки Катеринославською губернією опікувалися 16 губернаторів. Серед Катеринославських губернаторів були й політичні довгожителі: Андрій Фарб – 12 років (з 1846 по 1858); Андрій Пеутлінг – 10 років (1836 по 1846); Кирило Гладкий – 8 років (1809 по 1817) займали ці посади [15, с. 18]. Практично всі посадовці мали ранг дійсного статського радника. Був серед губернаторів і військовий – М. Бердяєв.

Аналіз матеріалів Пам'ятної книжки Катеринославської губернії за 1864 р. дає нам змогу проаналізувати участь місцевого дворянства в управлінських структурах. Вся повнота влади знаходилась у Новоросійського і Бессарабського генерал-губернатора і командувача військами Одеського військового округу, члена Державної Ради, генерал-ад'ютанта, генерала від інфантерії П. Коцебу. У складі канцелярії генерал-губернатора працювало 35 чиновників, з яких 12 осіб (35 %) – спадкові дворяни, решта – особисті, в чинах від титулярного радника до колезького реєстратора [11, с. 3–4]. При генерал-губернаторі знаходилися також сім чиновників з особливих доручень, серед яких у той час були князь М. Оболенський, губернський секретар М. Дерібас, дійсний статський радник М. Катаказі.

Крім цього існувало Катеринославське губернське управління, яке очолював військовий губернатор міста Катеринослава та Катеринославський цивільний губернатор, свити його величності контр-адмірал Г. Вевель-Фон-Крігер. Штат управлінців губернії був набагато чисельнішим. Головою канцелярії начальника губернії, в якій працювали 13 чиновників, був надвірний радник І. Тарасович. До складу губернського правління входили 5 посадовців у чинах від V до VIII класу. Канцелярія правління під головуванням надвірного радника С. Дриженко включала 19 посадовців, казенна палата (голова – дійсний статський радник О. Андріївський) – 24 чиновники [11, с. 5–9]. Іншими словами, у керівництві губернії не було жодного чиновника – недворянина.

Аналіз відомостей щодо особового складу органів управління у Катеринославській губернії напередодні Першої світової війни (1913 р.) дозволяє скласти уявлення про сферу компетенції та становий склад чиновництва. Управління губернії здійснював губернатор – дійсний статський радник В. Якунін. Посада віце-губернатора була вакантною. До складу губернської

канцелярії, яку очолював дійсний таємний радник О. Селиванов, та губернського правління входили 20 осіб. Всі вони були дворянами [3, с. 361–362]. Більшість з них (86 %) мали цивільні чини від колезького регистратора до таємного радника. Решта – військові у чині прапорщиків. В цілому до штату управління Катеринославської губернії входило близько 200 осіб. Були серед управлінців і представники титулованої знаті – князі К. фон-Гесберг (член губернського земського управління), В. Урусов (губернський предводитель дворянства).

За період з 1803 по 1851 роки у Херсонській губернії змінилося 12 цивільних губернаторів [10, с. 394]. Всі вони мали IV–V ранги згідно з "Табелем про ранги" – дійсних статських радників або генерал-майорів. Були серед них і представники титулованих родів – князь П. Мещерський, граф Сент-При.

Труднощі в управлінні регіоном, брак кадрів вимагали від губернського

На початку ХХ ст. дворянство дещо поступилося місцями в управлінських структурах Катеринославської та Херсонської губерній – серед чиновників з'явилися представники інших станових груп. Але це була незначна поступка. Дворяни залишилися основою державного апарату управління.

Таким чином, упродовж останньої чверті ХVIII – середини ХІХ ст. російським урядом було здійснено територіальні зміни, спрямовані на вирішення питань кордонів Південної України та інших регіонів. Зміни щодо адміністративно-територіального устрою були зумовлені політикою уніфікації, здійснюваною російським урядом. На території південноукраїнських губерній було поширено загальноросійський адміністративний поділ без урахування специфіки та традицій регіону. Царський уряд успішно підтримував дворянство в його прагненні до участі в місцевому управлінні, з одного боку, забезпечуючи собі соціальну опору в особі регіонального дворянства, а з іншого, – розглядаючи цю службу як можливість надати дворянський статус чиновництву.

1. Антонович Платон Александрович // Русский биографический словарь. – СПб., 1900. – Т. 2. – С. 228. 2. Архипова Т.Г. История государственной службы в России. XVIII–XX века : Учеб. пособие / Т. Г. Архипова, М. Ф. Фурманова, А. С. Сенин ; [Рос. гос. гуманитар. ун-т]. – М. : РГГУ, 2000. – 230 с. 3. Вся Россия. Справочная книга российской промышленности, торговли и сельского хозяйства. – Киев : Издание товарищества Л.М. Фиш, 1911 – 1912. – 1020 с. 4. Галь Б.О. Проблема эволюции административного аппарата Российской империи в XVIII столетии : бюрократия и дворянское самоврядувание / Богдан Александрович Галь // Бористен. – 1999. – № 9. – С. 11–13. 5. Дмитриев В.В. Деятельность градоначальств юга Российской империи в XIX – начале XX вв. / Владислав Владимирович Дмитриев // Культура народов Причерноморья. – Симферополь, 2001. – № 21. – С. 86 – 94. 6. Дмитриев В.В. Градоначальства Півдня України в ХІХ – на початку ХХ ст. : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 // Дмитриев Владислав Володимирович. – Симферополь, 2002. – 219 с. 7. Ерошкин Н.П. История государственных учреждений дореволюционной России / Николай Петрович Ерошкин. – М.: Высшая школа, 1968. – 260 с. 8. Загоровский Е. А. Очерки по истории славянской колонизации Новороссии. Сербские военные поселения / Евгений Александрович Загоровский. – К. : Тип. штаба Киевского военного округа, 1913. – 59 с. 9. Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського НАН України (ІР НБУ), ф. 42. Полонська-Василенко Н.Д. (1869-1941 рр.), спр. 17 : Адміністрація Новоросійської губернії. – 26 арк. 10. Матеріали до історії адміністративного устрою Південної України (друга половина ХVIII – перша половина ХІХ століття) / [Упоряд. В. К. Козирев] – Запоріжжя, 1999. – 529 с. 11. Памятная книжка Екатеринославской губернии на 1864 г. Издание Екатеринославского губернского статистического комитета. – Екатеринослав : Типография Я. Чайкова, 1864. – 192 с. 12. Савченко І.В. Адміністративно-територіальний устрій Південної України (1775–1822 рр.) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Ірина Володимирівна Савченко. – Запоріжжя, 2004. – 203 с. 13. Стемковський Іван Александрович // Русский биографический словарь. – СПб., 1909. – Смелов-Суворин – С. 379. 14. Троицкий С. М. Русский абсолютизм и дворянство в ХVIII ст. : формирование бюрократии / Сергей Мартинович Троицкий. – М. : Наука, 1974. – 396 с. 15. Туркистанов Н. Губернаторские списки (1797 – 1861) / князь Николай Туркистанов. – М. : Типография В.А. Мазурова, 1894. – 72 с. 16. Тучков Сергей Алексеевич // Вся Одесса. 1794 – 1994 г. : Антология. Словарь. – М.: "Диморф и К", 1997. – С. 1168. 17. Шандра В.С. Канцелярія Новоросійського і Бессарабського генерал-губернатора (1822–1874) : структура, особовий склад, архів / Валентина Степанівна Шандра // Архіви України. – 2001. – № 3. – С. 39–64. 18. Шандра В.С. Канцелярія Новоросійського і Бессарабського генерал-губернатора (1822–1874 рр.) / Валентина Степанівна Шандра // Науковий вісник Ізмаїльського державного педагогічного інституту. – Випуск 9. – Ізмаїл, 2000. – С. 52–60.

Надійшло до редакції 17.02.10

А. Шилова, канд. іст. наук, доц.

БОСНІЙСЬКА ПОЛІТИКА ЗАХОДУ В 1994 РОЦІ

Проаналізовано суперечливу роль міжнародного співтовариства в підходах до врегулювання боснійської кризи 1994 році.

The contradictory role of the international community relating settlement of Bosnian crises in 1994 is analyzed.

Нові переговори щодо врегулювання збройного конфлікту в Боснії та Герцеговині проходили в Женеві 16-19 січня 1994 року. Було здійснено спробу досягти загального врегулювання на основі нового пакету домовленостей, узгоджених на кораблі британських ВМС "Інвінсібл". Відповідно до модифікованого плану Стонберга-Оуена, іменованого Планом дій Європейського Союзу, кожен з трьох народів створював власну республіку в рамках загального союзу. При цьому республіці з переважно мусульманським населенням повинно було відійти 33,3 відсотка території Боснії та Герцеговини. Республіці з переважно хорватським населенням відводилося 17,5 відсотка території [1, с.23]. За пропозицією президента Хорватії Франьо Туджмана замість перешийка Клек надавалась ділянка території в районі Превлакського півострова, на якій був розташований порт та сучасні туристські комплекси. Всі сторони зобов'язувалися дотримуватися міжнародних норм у галузі прав людини, включаючи права біженців та осіб, що поверталися до місць свого постійного проживання [1, с.24].

За рекомендацією Комісії з прикордонних питань незначні зміни кордонів передбачалось оформлювати

шляхом укладення угод між сторонами. Суттєві зміни кордонів, пов'язані з територіями Босанска-Крупа, Босанські-Нові, Брчко, Бугойно, Бусовца, Доні-Вакуф, Горні-Вакуф, Кіселяк, Кресєво, Нови-Травник, Санські-Мост, Устіколіна, Вишеград, Вітез, Зворник, що викликали найбільші суперечки, та обмін густонаселених територій у районі Сараєво планувалось узгоджувати за допомогою застосування спеціально визначених процедур. У разі виникнення розбіжностей вони мали розглядатися арбітражною комісією, яка призначалась головною міжнародного суду після консультацій з усіма сторонами. Рекомендації комісії направлялись сторонам, а при необхідності – Раді Безпеки.

Прикордонний контроль на територіях між республіками ліквідувався, вводився режим вільного переміщення людей, товарів і послуг на всій території Боснії та Герцеговини.

Хорватія погодилась підписати відповідні угоди, які надавали республіці з переважно мусульманським населенням право на оренду строком на 99 років портів Плоче і Целево. Боснійські серби і боснійські хорвати заявили про свою готовність продовжувати переговори